

AZƏRBAYCANDA YUVENAL ƏDLİYYƏ SİSTEMİNİN İNKİŞAFI: MÜASİR VƏZİYYƏTİ VƏ PERSPEKTİVLƏRİ

VÜSALƏ MURADHANLI*

Xülasə

Məqalədə yuvenal ədliyyə anlayışı, onun nəzəri əsasları, beynəlxalq hüquqi mənbələri müəllif tərəfindən təhlil edilmişdir. Yuvenal ədliyyənin dar və geniş mənada mahiyyəti izah olunmuş, sosial-reabilitasiya tədbirləri, müxtəlif təsisatların kompleks fəaliyyəti və uşaq hüquqlarının qorunmasına yönəlmiş müasir bərpaedici modelin üstünlükləri əsaslandırılmışdır. Eyni zamanda BMT-nin Uşaq hüquqları haqqında Konvensiyası, Uşaq hüquqları haqqında Bəyannamə kimi fundamental sənədlər, həmçinin bu sahəni tamamlayan BMT Baş Məclisinin 1985-ci il noyabrın 29-da qəbul etdiyi Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Yetkinlik yaşına çatmayanlar barəsində ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə aid minimal Standart Qaydaları (Pekin Qaydaları), BMT Baş Məclisinin 1990-ci il dekabrın 14-də qəbul etdiyi Yetkinlik yaşına çatmayanlar tərəfindən törədilən cinayətlərin önlənməsi üzrə Rəhbər Prinsipləri (Ər-Riyad Prinsipləri), BMT tərəfindən 1990-cı ildə qəbul edilən Qeyri-həbs qatimkan tədbirlərinə dair minimal standart Qaydaları (Tokio Qaydaları), BMT-nin İqtisadi və Sosial Şurasının 2005-ci ildə qəbul etdiyi 20 sayılı Qətnaməsi ilə təsdiq edilmiş Cinayətin qurbanı və şahidi olmuş uşaqların ədalət mühakiməsində iştirakına dair Rəhbər Prinsiplər kimi mühüm beynəlxalq aktlar öz əksini tapır. Bu sənədlərlə yanaşı, həm də Uşaq hüquqları Komitəsinin 10 və 24 sayılı Ümumi Şərhləri məsələni məhkəməyə çıxarmadan həll etmək və əsas hüquqi prinsipləri düzgün tətbiq etmək üçün izahlar verir. Məqalədə Azərbaycan Respublikasında yuvenal ədliyyə sahəsində dövlət siyasəti və milli qanunvericiliyin vəziyyəti təhlil edilmiş, Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi, Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsi, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin müvafiq sərəncamları və Ali Məhkəmə Plenumunun 30 iyun 2008-ci il tarixli 4 nömrəli Qərarı əsasında yetkinlik yaşına çatmayanların cinayət işləri üzrə vahid məhkəmə təcrübəsinin formalaşdırılması və Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin presedentlərinin hüquqi əhəmiyyəti təhlil edilmişdir. Həmçinin qeyri-hökumət təşkilatlarının bu sahədəki fəaliyyəti və yetkinlik yaşına çatmayanların hüquqlarının müdafiəsi üçün dərc etdirdikləri alternativ hesabatlarının əhəmiyyəti göstərilmişdir. Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyinin müvafiq yerli və beynəlxalq qurumlarla sıx əməkdaşlığı misal gətirilərək, yuvenal ədliyyənin ancaq cəzalandırıcı xarakter daşmadığı,

* Hüquq üzrə fəlsəfə doktoru / Azərbaycan Respublikasının Vəkillər Kollegiyasının üzvü / email: muradxanlivusala@gmail.com

kompleks hüquqi yanaşma tələb etdiyi qeyd olunur. BMT-nin Rəhbər Prinsipləri və “Ubuntu” nəzəriyyəsi kimi konseptlər uşağı mühitdən təcrid etmədən, cinayətkarlığın kök səbəblərini ailə, təhsil və sosial siyasətdə aradan qaldırmağı məqsəd kimi qeyd edir. Bu çərçivədə yuvenal ədliyyənin tətbiqinin müsbət və mənfi tərəfləri müqayisəli şəkildə araşdırılmış, müxtəlif dövlətlərin təcrübəsi əsasında mövcud problemlər və risk yaradan hallar təhlil edilmişdir. Məqalənin sonunda müəllif tərəfindən statistik məlumatlara əsasən təhlil aparılmış, Azərbaycanda yetkinlik yaşına çatmayanların hüquqlarının daha səmərəli müdafiəsi və cinayətkarlığın profilaktikası məqsədilə qanunvericiliyin, sosial siyasətin, təhsil sisteminin və ailə institutunun gücləndirilməsinə yönəlmiş elmi-praktik təkliflər irəli sürülmüşdür.

Açar sözlər: yuvenal ədliyyə, yetkinlik yaşına çatmayanlar, uşaq hüquqları, “Ubuntu” nəzəriyyəsi, milli qanunvericilik, beynəlxalq standartlar, profilaktik tədbirlər, BMT-nin rəhbər prinsipləri, Uşaq Hüquqları Komitəsinin Ümumi şərtləri, QHT-lərin fəaliyyətləri.

I. Yuvenal ədliyyənin anlayışı və tarixi-nəzəri əsasları

Yuvenal ədliyyə yetkinlik yaşına çatmayanlar tərəfindən törədilən cinayətlərə görə ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi üsullarının məcmusudur. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 84.1-ci maddəsinə görə yetkinlik yaşına çatmayan şəxslər dedikdə, cinayət əməlini icra edərkən 14 yaşı tamam olsa da, 18 yaşına çatmayan şəxslər hesab edilir [10]. Yetkinlik yaşına çatmayanların əməllərinə fərqli yanaşma konsepsiyası Roma hüququnda da əks olunmuşdur. Bu tarixi yanaşmada qeyd edilir ki, yetkinlik yaşına çatmayanların intellektual qabiliyyəti olmadığından dolayı onları qanuna qarşı cinayət törətmiş hesab etmək olmazdı, buna görə də onlar tam məsuliyyət daşıya və cəzalandırıla bilməzdilər [3, s. 8].

XIX əsrin ikinci yarısında pozitivist kriminologiya yanaşmasının meydana gəlməsi ilə cinayətkar əməlin azad iradə xaricində yarandığı vurğulandı. Hüquq pozuntusu sayılan davranışın törədilməsinin əsas səbəbi kimi hüquqpozucusunun şəxsi nəzarətinin yox, ondan kənarda olan sosial, psixoloji, bioloji faktorların rolunun böyük olduğu qeyd edilirdi. Bu inanc isə uşaqların mənfi mühitin təsirindən uzaqlaşmış, cinayət dolu bir həyat sürməkdən qoruna biləcəyini ehtimal edən “*parens patriae*” yanaşmasına dəstək verirdi [51, s. 309].

Beynəlxalq meyarlar yuvenal ədliyyə anlayışına yalnız cinayət törətməkdə ittiham olunan və yaxud məhkum olunan uşaqları daxil etmir, bu anlayışa daha geniş yanaşaraq məhkəmə icraatında zərərçəkmiş və şahid statusunda tanınan uşaqları da daxil edir [16, s. 242]. Bu mövzuda alimlərin araşdırması fərqlidir, məsələn, bir mövqedə qeyd edilir ki, yuvenal ədliyyənin əsas məqsədi 18 yaşdan kiçik uşaqların ədalət mühakiməsini böyüklərin ədalət mühakiməsindən fərqləndirməkdir və bu sistem reabilitasiya xarakterli olmalıdır [43, s. 100]. Məhz bu yanaşmanı tamamlayan Qabriel.N.Faynder qeyd edir ki, müasir

yuvenal ədliyyənin əsas məqsədi şəxsin nə etdiyini deyil, kim olduğunu araşdırmaqdır [18, s. 141].

Yuvenal ədliyyəni həm hüquqi və coğrafi xüsusiyyətlərinə görə, həm də onun istinad etdiyi nəzəri yanaşmalara əsasən təsnif etmək olar. Bu təsnifata rifah, ədalət, minimal müdaxilə, neo-korreksionist və bərpaedici ədliyyəni daxil etmək olar [5, s. 201]. Bütövlükdə, yuvenal ədliyyə məfhumu iki mənada - dar və geniş mənada fərqləndirilir:

Dar mənada yuvenal ədliyyə - məhkəmə sisteminin ixtisaslaşmış bir qoludur. Geniş mənada yuvenal ədliyyə - dövlət orqanları, qeyri-hökumət təşkilatları, və təsisatları tərəfindən həyata keçirilən, yetkinlik yaşına çatmayanların hüquqlarının, azadlıqlarının və qanuni mənafələrinin qorunmasını təmin etmək üçün hazırlanmış hüquqi, tibbi, sosial, psixoloji, pedaqoji, reabilitasiya, digər prosedurlar və proqramlar məcmusudur [9].

Bəzi ölkələrdə bu geniş anlayışa uyğun olaraq yuvenal ədliyyə ailə problemləri və uşaq hüquqları ilə məşğul olan orqan və ictimai təşkilatlardan ibarət yuvenal ədliyyə sisteminin bir hissəsidir. Yuvenal ədliyyə sistemi isə qanun pozucusu hesab edilən yetkinlik yaşına çatmayanlarla işləyən müxtəlif təsisatların və təşkilatların şəbəkəsidir. Bu qurum və təşkilatlara polis, məhkəmələr, prokurorluq orqanları, penitensiar xidmət müəssisələri, icra və probasiya xidmətləri, yetkinlik yaşına çatmayanlarla əlaqədar fəaliyyət göstərən digər təsisatlar da daxildir [19, s. 48-51].

Yuvenal ədliyyə yalnız cəzalandırıcı xarakterdən ibarət ola bilməz. Bu kompleks yanaşma həm də sosial işçinin yuvenal ədliyyə sistemindəki aparıcı rol oynamasını şərtləndirir. Sosial işçi polis, prokuror, yetkinlik yaşına çatmayanların işinə baxan hakim, məhkəmə və eyni zamanda yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin ailəsi və zərərçəkənin ailəsi arasında əlaqə və vasitəçiliyi öz üzərinə götürür [26, s. 39]. Bəzi fərqli təcrübələr göstərir ki, təsisatların fəaliyyət prinsipləri və yuvenal ədliyyə sistemləri fərqli nəzəri yanaşmalara əsaslanır və nəzəri bünövrəsi elmi ədəbiyyatda müxtəlif cür təsnif edilir. Hüquq ədəbiyyatında buna misal olaraq uşaq ədliyyə sistemləri mahiyyət etibarı ilə cinayətə nəzarət, reabilitasiya və ədalətli məhkəmə araşdırması modeli kimi təsnif edilmişdir [52, s. 7].

Bununla yanaşı, sosial-pedaqoji və reabilitasiya yönümlü sistemlər hələ ilkin formalaşmağa başladığı vaxtlardan etibarən kəskin ziddiyyətlərlə qarşılaşmışdır. Tarixi faktlardan məlumdur ki, 1825-ci ildə Nyu-Yorkda əsası qoyulan uşaq islah müəssisəsinin yaradıcılarının əsas məqsədi uşaqları yoxsulluqdan, baxımsızlıqdan və onlar üçün müəyyən olunan sərt cəza tədbirlərindən müdafiə etmək idi. Lakin təşəbbüskarlar bu məqsəddən ciddi şəkildə yayındılar. Bu sistemin banilərindən biri olan Tomas Eddinin mövqeyinə əsasən uşaqları qorumaq adı altında onları itaətkar etmək, davranışlarını dəyişdirmək üçün sərt cəza və ağır intizam qaydalarından istifadə olunurdu [41, s. 1192-1193].

Geniş mənada yuvenal ədliyyəyə UNİCEF-in təşəbbüsü olan “Uşaq dostu məktəb” konsepsiyasını misal göstərmək olar. Bu məktəblər uşaqların hüquqlarını həyat reallığına əsasən təhsil imkanını tanıyır və ailəyönümlü xarakter daşıyır,

həmçinin onların sosial, psixoloji, pedaqoji inkişafını ehtiva edir [27, s. 5]. Müasir yuvenal ədliyyə sistemlərində əsas məqsəd sosial proqramlar tətbiq olunan zaman uşaqların hüquqları və azadlıqlarının başlıca meyar kimi rəhbər tutmaqdır.

II. Yuvenal ədliyyənin mənfə və müsbət tərəfləri

Hazırkı dövrdə yuvenal ədliyyənin dar mənada və sərt olaraq tətbiq edilməsi məsələsində mütəxəssislərin fikirləri fərqlidir. Onun tərəfdarları olduğu kimi əleyhdarları da var. Hər iki tərəfin öz arqumentləri və istinad etdiyi hallar mövcuddur. Yuvenal ədliyyənin əleyhdarları olan müəlliflərin fikrincə yuvenal ədliyyənin “risk qrupuna” uşağı təkbəşinə böyüdən atalar və analar, həmçinin aztəminatlı və çoxuşaqlı ailələr daxildir. Yuvenal ədliyyənin tətbiq edilməsinin əleyhdarı olan müəlliflərdən biri vurğulayır ki, Rusiyanın hər regionunda uşaqların valideynlərdən alınmasının öz əsasları vardır. Həmin əsasların siyahısı məhdudlaşdırılmayıb və qanunvericilik aktlarında uşaqların valideynlərdən hansı hallarda alınacağı barədə konkretləşmiş siyahı yoxdur. Beləliklə də uşaqların və valideynlərin hüquqlarının pozulması üçün əlverişli şərait yaranmış olur [50, s. 87-99].

Avropa təcrübəsi də göstərir ki, uşaqların valideynlərdən alınmasında məhkəmənin mülahizəsi daha çox rol oynayır. Misal olaraq İsveçdə baş vermiş hadisəni nəzərdən keçirə bilərik. Belə ki, 5 yaşlı qızın valideynləri onu normadan çox qidalandırdıqlarına, uşağın çəkisinin normadan çox, yəni 43 kq-a çatmasına səbəb olduqlarına, beləliklə də uşağın gələcəkdə ciddi xəstəliklər tapmasına yol açdıqlarına görə Höteborq məhkəməsi bu uşağın hər iki valideyndən alınması barədə qətnamə qəbul etmişdi [44].

Dar mənada yuvenal ədliyyə əleyhdarlarının fikrincə qanunvericilikdə dəyişiklik etməklə kifayətlənmək, yuvenal məhkəmə və yuvenal polis idarələrinin yaradılmasını təşkil etmək yetkinlik yaşına çatmayanların problemini həll etmək gücündə deyildir. Onların fikrincə, məsələyə daha köklü, hərtərəfli və kompleks yanaşmaq lazımdır. Həmin müəlliflərin fikrincə, yetkinlik yaşına çatmayanların cinayətkarlığa meyillənməsinin kök səbəblərini onların ailəsində, aldıqları təhsildə, böyüdükləri mühitdə, təsirləndikləri kütləvi informasiya və media vasitələrində, aparılan sosial siyasətdə axtarmaq lazımdır.

Dar anlamda yuvenal ədliyyə uşağı cinayətkar mühitdən ayırmaqla yanaşı onu sosial bağlarından da qoparır. Eyni zamanda, bu dar yanaşma zamanı nəzarət mexanizminin mahiyyətində ziddiyyətlər meydana çıxır. Bu ziddiyyət özünü daha çox cəzalandırma və reabilitasiya formasının toqquşmasında göstərir. Müasir yanaşmalar reabilitasiyanı ön plana çıxarırlar. Reabilitasiya modelinə “sonrakı qayğı” planını nümunə göstərmək olar. Sözügedən bu plan uşağın azadlığa çıxdıqdan sonra cəmiyyətə adaptasiyasını nəzərdə tutur və təhsil, iş xidmətləri, məsləhət kimi məsələləri aid edir [31, s. 6]. Bu planının praktiki tətbiqinə Vaşinqton İnteqrasiya Olunmuş Müalicə Modelini göstərmək olar [7, s. 9].

Bu sahədə aparılan tədqiqatda qeyd edilir ki, yetkinlik yaşına çatmayan hüquqpozanların sosial və əxlaqi qabiliyyətlərinə diqqət etmədən onların akademik bacarıqlarla məşğul olması faydasızdır hesab olunur, buna görə də

islah-əmək müəssisələrində işləyən müəllimlər uşaqların öyrənməyə marağını artırmaq üçün geniş şəkildə innovativ metodlardan istifadə etməlidirlər [20, s. 1]. Bu yanaşmanın praktiki tətbiqi kimi nümunə olaraq göstərmək olar ki, Massaçusets ştatının qanunvericiliyinə görə təqsirləndirilən yetkinlik yaşına çatmayan uşaqlara münasibətdə onların cinayətkar şəxs kimi deyil, köməyə və dəstəyə ehtiyacı olan uşaqlar kimi yanaşılması nəzərdə tutulur [21, s. 99].

Yuvenal ədliyyə mexanizmlərinin effektivliyi yalnız cəzanın təxirə salınması ilə deyil, sınaq müddəti ərzində uşağa tətbiq ediləcək təsir tədbirlərinin keyfiyyəti ilə ölçülür. Ubuntu fəlsəfəsi və nəzəriyyəsi Cənubi Afrika Respublikasının 2008-ci il tarixli “Uşaq ədliyyəsi haqqında” Qanununun 2-ci maddəsinin (b) bəndində hüquqi ifadəsini tapır. Həmin maddənin məzmununa görə özünəhörmət, məsuliyyət, digərlərinin hüquqları, barışıq və hamının iştirakı kimi prinsiplər yer almışdır. Həmin bənddə həmçinin uşaqlarda ləyaqət və öz dəyərini dərk etmə hissinin gücləndirilməsi və məsuliyyət məsələləri, başqalarının insan hüquqlarına və əsas azadlıqlarına hörmət, habelə uşaqların reintegrasiyası məqsədilə valideynlərin, ailələrin, zərərçəkmiş şəxslərin və digər şəxslərin prosesdə iştirakı nəzərdə tutulur. Elə bu prinsiplərə əsasən uşağa fərdi yanaşmaq lazımdır, lakin bu yanaşmanı həyata keçirərkən onu olduğu mühitdən təcrid etmək olmaz. Burada uşaqlar sosial əlaqələrin içində bütöv bir şəxsiyyət kimi nəzərə alınmalıdır [23, s. 68-69].

Yeri gəlmişkən BMT Baş Məclisinin 1990-cı il dekabrın 14-də qəbul etdiyi Yetkinlik yaşına çatmayanlar tərəfindən törədilən cinayətlərin önlənməsi üzrə BMT-nin Rəhbər Prinsipləri bu istiqamətdə əsas fikirləri özündə əks etdirir. Təsəffüf deyil ki, bu Rəhbər Prinsiplərin 11-19-cu maddələri ailə institutuna, 20-31-ci maddələri təhsilə, 32-39-cu maddələri icmaya, 40-44-cü maddələri kütləvi informasiya vasitələrinə, 45-51-ci maddələri sosial siyasətə həsr edildiyi halda, yalnız 52-59-cu maddələri qanunvericiliyə və hüquq mühafizə orqanlarının fəaliyyətinə həsr olunmuşdur.

III. Yuvenal ədliyyə və beynəlxalq hüquq

Yuvenal ədliyyənin beynəlxalq hüquqi əsası olaraq aşağıdakı sənədləri göstərmək olar: BMT-nin 20 noyabr 1959-cu il tarixli Uşaq hüquqları Bəyannaməsi [55]; BMT-nin 20 noyabr 1989-cu il tarixli Uşaq hüquqları haqqında Konvensiyası [56].

Bu əsas sənədlərdən başqa həm də aşağıdakı yardımçı sənədlərə də diqqət edilməsi məqsədəuyğun olardı: BMT Baş Məclisinin 1985-ci il noyabrın 29-da qəbul etdiyi Birləşmiş Millətlər Təşkilatının yetkinlik yaşına çatmayanlar barəsində ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə aid minimal Standart Qaydaları (Pekin Qaydaları) [60]; Avropa Şurası Nazirlər Komitəsinin 1987-ci il tarixli 20 sayılı Yetkinlik yaşına çatmayanların törətdiyi hüquqazidd əməllərə qarşı sosial reaksiyalar haqqında Tövsiyəsi [36]; BMT Baş Məclisinin 1990-ci il dekabrın 14-də qəbul etdiyi Azadlıqdan məhrum edilmiş yetkinlik yaşına çatmayanların müdafiəsi üzrə Qaydaları [40]; BMT tərəfindən 1990-cı ildə qəbul edilən Qeyri-həbs qətimkan tədbirlərinə dair minimal standart Qaydaları

(Tokio Qaydaları) [60]; BMT-nin İqtisadi və Sosial Şurası tərəfindən 2002-ci ildə qəbul edilən Cinayət İşlərində Bərpaedici Ədliyyə Proqramlarının İstifadəsinə dair BMT Əsas Prinsipləri [4]; BMT-nin İqtisadi və Sosial Şurasının 2005-ci ildə qəbul etdiyi 20 sayılı Qətnaməsi ilə təsdiq edilmiş Cinayətin qurbanı və şahidi olmuş uşaqların ədalət mühakiməsində iştirakına dair Rəhbər Prinsiplər [57]; Avropa Şurası Nazirlər Komitəsinin 2008-ci il tarixli 11 sayılı üzv dövlətlərə Sanksiyalara və ya tədbirlərə məruz qalan yeniyetmə hüquqpozanlar üçün Avropa Qaydaları haqqında Təvsiyəsi [35]; BMT İnsan Hüquqları Şurasının 2011-ci il sentyabrın 24-də qəbul etdiyi Ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsində insan hüquqları, xüsusilə də yetkinlik yaşına çatmayanların ədliyyəsi [22]; Avropa Şurasının Parlament Assambleyasının 2011-ci il tarixli 1796 nömrəli Gənc hüquqpozanlar: Sosial tədbirlər, təhsil və reabilitasiya haqqında Qətnaməsi [38]; və s.

BMT təkcə bu mövzuda konvensiyalar, bəyannamələr, qaydalar və rəhbər prinsiplər qəbul etməklə kifayətlənmir. BMT-nin müvafiq qurumları həm də şərtlər verməklə üzv dövlətlər arasında olan anlaşılmazlığı aradan qaldırır. Belə şərtlərə BMT-nin Uşaq Hüquqları Komitəsinin yuvenal ədliyyədə uşaq hüquqlarına dair əsas prinsiplərini tənzimləyən 2007-ci il tarixli 10 sayılı Ümumi Şərhini [53] və onun davamı xarakterində olan 24 sayılı Ümumi Şərhini [54] nümunə olaraq göstərmək olar. Belə ki, bu şərtlər məhz yuvenal ədliyyənin əsas problemlərinə həsr olunmuşdur.

IV. Azərbaycan Respublikasının dövlət siyasətində yuvenal ədliyyə

Azərbaycan Respublikasında yetkinlik yaşına çatmayanların hüquqlarının qorunması, onların hüquq pozuntularının və baxımsızlığının önənlənməsi Yetkinlik yaşına çatmayanların baxımsızlığının və hüquq pozuntularının profilaktikası haqqında 24 may 2005-ci il tarixli Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə nizama salınır [24].

“2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və davamlı inkişaf Dövlət Proqramı”-nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 15 sentyabr 2008-ci il tarixli, 3043 nömrəli Sərəncamı da bu zaman xüsusi qeyd edilməlidir. Sərəncamla təsdiq edilmiş həmin Proqramın 7-ci fəslində yuvenal ədliyyənin inkişaf etdirilməsi məqsədilə yuvenal hakimlər korpusu və müstəqil Yuvenal Polis Departamentinin təsis edilməsi, yuvenal məhkəmə işləri ilə məşğul olan hüquqşünasların (vəkillərin) bacarıqlarının artırılması, eləcə də yuvenal ədliyyə sistemi modeli yaradılaraq, seçilmiş pilot rayonlarda tətbiq edilməsi qeyd edilmişdir [34].

“Uşaqlara dair Strategiyanın həyata keçirilməsi üzrə 2020–2025-ci illər üçün Fəaliyyət Planı”-nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 27 noyabr 2020-ci il tarixli, 2306 nömrəli Sərəncamı da xüsusi yer tutur. Həmin Planın 5.3.15-ci bəndinə əsasən icraçı qurum olaraq Nazirlər Kabinetinə, Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsinə, Daxili İşlər Nazirliyinə, Ədliyyə Nazirliyinə hakimlər, habelə prokurorluq, polis və digər

hüquq mühafizə orqanlarının əməkdaşları üçün yetkinlik yaşına çatmayanlarla davranış qaydalarının hazırlanması və təlim proqramlarının həyata keçirilməsi tapşırılmışdır [33]. Bu tapşırığın icrası ilə əlaqədar olaraq “Prokurorluq, polis və digər hüquq mühafizə orqanlarının əməkdaşları üçün yetkinlik yaşına çatmayanlarla davranışa dair” metodik vəsait hazırlanmış və Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitə sədrinin 04 aprel 2024-cü il tarixli, 3-30/3-1-82/2024 nömrəli əmri ilə təsdiq edilmişdir. Bu metodik vəsait prokurorluq, polis və digər hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşları ilə yetkinlik yaşına çatmayanlar arasında ünsiyyətin təkmilləşdirilməsini hədəfləyir [45].

Qeyd edilməlidir ki, polis bölməsində polis əməkdaşları ilə ünsiyyətdə olmaq çox vaxt uşaqların ədalət mühakiməsi ilə ilkin qarşılaşması olur. Bu səbəbdən bu qarşılaşma uşaqların bütün prosesə olan münasibətini müəyyən edir. Təcrübə onu göstərir ki, bu qarşılaşmada ciddi nöqsanlar öz əksini tapır. Məsələn, Böyük Britaniyada polislərin davranışı yüksək qiymətləndirilsə də, lakin saxlama otaqlarında lazımi avadanlıqların olmaması tənqid edilirdi. Fransada isə əsas problem uşağın dindirildiyi otağın əlverişsizliyi, otağın hamı üçün açıq olması, danışqların hamı tərəfindən eşidilməsi idi [17, s. 29].

Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi də yuvenal ədliyyənin inkişafını diqqət mərkəzində saxlayır. Ədliyyə Nazirliyi tərəfindən keçirilən tədbirlərdə Daxili İşlər Nazirliyinin, Elm və Təhsil Nazirliyinin, UNICEF-in, Ombudsman aparatının, Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsinin, Sosial Xidmətlər Agentliyinin və uşaq hüquqları sahəsində fəaliyyət göstərən digər qurumların nümayəndələrinin iştirakı onu deməyə əsas verir ki, Azərbaycan dövləti yuvenal ədliyyəyə dar mənada deyil, geniş mənada yanaşır [28].

V. Azərbaycan Respublikasının milli qanunvericiliyi və yuvenal ədliyyə

Azərbaycan Respublikasının milli qanunvericiliyi əsasında dar mənada yuvenal ədliyyənin tətbiq edilərək yuvenal məhkəmələrin olmaması heç də o demək deyildir ki, Azərbaycan qanunvericiliyində yetkinlik yaşına çatmayanlarla bağlı müddəalar yoxdur. Ölkəmizdə yetkinlik yaşına çatmayanlarla bağlı qanunvericilik bazası mütəmadi olaraq təkmilləşdirilir və yeni hüquqi aktlar qəbul olunur. Buna misal olaraq 3 mart 2026-cı ildə qəbul olunmuş Uşaq hüquqları haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu göstərmək olar. Həmin Qanunun 29.2-ci maddədə uşaqlarla bağlı icraatın onların yaşına uyğun, aydın, təxirəsalınmaz, ədalətli və ləyaqətinə hörmət prinsipləri əsasında həyata keçirilməsini nəzərdə tutur ki, bu da beynəlxalq yuvenal ədliyyə standartlarının milli qanunvericilikdə birbaşa təzahürüdür [25].

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin V bölməsi yetkinlik yaşına çatmayanların cinayət məsuliyyəti adlanır və məhz yetkinlik yaşına çatmayanlarla bağlı müddələri özündə əks etdirir [11]. Milli qanunvericiliyin eyni yanaşmasını Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsində görmək mümkündür. Belə ki, həmin məəcəllənin X bölməsinin "L" fəslə yetkinlik yaşına

çatmayanlar barəsində icraatın xüsusiyyətləri adlanır və sözügedən sahədə prosessual normaları özündə əks etdirir [12].

Uşaqların və yetkinlik yaşına çatmayanların hüquqlarının müdafiəsi sahəsində əsas yerlərdən birini Azərbaycan Respublikasının Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi tutur. Bu Komitənin Əsasnaməsinin 8.1-1 maddəsinə əsasən uşaq hüquqlarını müdafiə etmək bu Komitənin birbaşa vəzifəsidir [47].

VI. Azərbaycan Respublikasının məhkəmə təcrübəsində yuvenal hüquq.

Yetkinlik yaşına çatmayanların cinayətləri barədə işlər üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun 30 iyun 2008-ci il tarixli, 4 nömrəli Qərarı yetkinlik yaşına çatmayanların cinayət işlərinə baxılması üzrə vahid məhkəmə təcrübəsinin yaradılması, bu sahədə yol verilmiş qanun pozuntularının gələcəkdə təkrarlanmaması, qanunların eyni cür və düzgün tətbiq olunması məqsədilə qəbul edilmişdir [39]. Qeyd olunan Plenum qərarında təkcə milli qanunvericiliyin eyni cür tətbiq olunmasından bəhs edilmir, eyni zamanda Azərbaycanın tərəfdar çıxdığı Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının və Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin presedent hüququnun milli səviyyədə implementasiyasını təmin etmək baxımından da mühüm rol oynayır. Vurğulamaq lazımdır ki, vahid məhkəmə təcrübəsinin yaradılması prosesində Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin xüsusilə 1950-ci il tarixli İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasının 5-ci (Azadlıq hüququ) və 6-cı (Ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ) maddələri üzrə formalaşdırdığı standartlar rəhbər tutulmalıdır [8].

Nümunə olaraq, Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin Nart Türkiyəyə qarşı 2008-ci il Qərarında yetkinlik yaşına çatmayanların həbsinin yalnız son çarə olaraq tətbiq olunmalı, mümkün qədər qısa olmalı, həbsin qaçılmaz olduğu hallarda isə yetkinlik yaşına çatmayanların böyüklərdən ayrı saxlanmasının vacib olduğu vurğulanmışdır [29]. Ədalətli məhkəmə mühakiməsi kontekstində isə Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin T. Birləşmiş Krallığa qarşı və V. Birləşmiş Krallığa qarşı qərarlarında qeyd edilir ki, uşaqların ədalət mühakiməsi həyata keçirilərkən onların mütləq şəkildə yaş və psixoloji xüsusiyyətlərinə uyğun şərait yaradılmalı, rəsmi və vahiməli məhkəmə mühitindən imtina edilməli və proses zamanı onların effektiv iştirakı təmin edilməlidir [49]. Bu standartlar Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin Panovits Kiprə qarşı 2008-ci il Qərarında daha da inkişaf etdirilərək qeyd olunmuşdur ki, yetkinlik yaşına çatmayanların effektiv iştirak hüququ hələ ibtidai istintaqın ilk mərhələlərindən təmin olunmalıdır [15].

Bu kontekstdə ləngimədən həyata keçirilən reabilitasiya müdaxilələri yetkinlik yaşına çatmayanların törətdikləri əməlin hüquqaziddliyini və vurduqları ziyana görə məsuliyyətlərini dərk etmələrinə şərait yaradır [48, s. 78]. Bununla yanaşı, reabilitasiya prosesinin məqsədini yalnız hüquqi müdaxilə

ilə məhdudlaşdırmaq olmaz. Bu proses həmçinin çoxşaxəli xidmət sistemlərinə söykənməli, xüsusi asılılığı olan yetkinlik yaşına çatmayanlarla iş zamanı diaqnostika, müalicə və müalicədən sonra uzunmüddətli sosial qulluq sistemlərinin integrasiyasına yönəlməlidir [6, s. 176]. Prosessual təminatların ləngimədən icra edilməsi üçün zaman anlayışı yuvenal ədliyyə praktikasında ən vacib faktorlardan biri hesab olunur. Müddət yeniyetmələrə antisosial davranışlarına görə məsuliyyəti dərk etmələri və səhvlərini səmimi şəkildə düzəltmələri üçün birbaşa təsir göstərir. Həmçinin məhkəmədə işə baxılma müddətinin uzun olması tətbiq olunacaq hüquqi və tərbiyəvi müdaxilənin təsirini azaldır [30, s. 66].

Ədalət mühakiməsi zamanı effektivliyin təmin olunması üçün başlanğıcdan etibarən hüquqi zamanətlərin verilməsi əsas şərt kimi nəzərdə tutulur. Bu prosessual konsept “Blokhin Rusiyaya qarşı” 2016-cı il işində Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi tərəfindən bir daha təsdiq olunmuşdur. Burada həm azyaşlı şəxslərin, həm də psixoloji keyfiyyətlərinə görə xüsusi qayğıya ehtiyacı olan şəxslərin vəkil olmadan dindirilməsi dövlətin pozitiv öhdəliklərinin pozulması hesab olunur [14]. Bu baxımdan yerli məhkəmə təcrübəsində Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin qərarlarına istinad edilməsi Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun qərarının düzgün icrasına təminat verir.

VII. Qeyri-hökumət təşkilatlarının yuvenal hüquq sahəsindəki fəaliyyəti

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi geniş mənada yuvenal hüquq mexanizmlərinə qeyri-hökumət təşkilatları da daxildir. Belə ki, qeyri-hökumət təşkilatları da öz növbəsində fəaliyyət göstərərək uşaqların və yetkinlik yaşına çatmayanların problemlərinin aşkarlanmasında və həll olunmasında müəyyən rol oynayırlar. Nümunə olaraq qeyd edə bilərik ki, Uşaq Hüquqları üzrə Azərbaycan Qeyri Hökumət Təşkilatları Alyansının 1998-2005-ci illəri əhatə edən “Azərbaycan Respublikası tərəfindən Uşaq Hüquqları Konvensiyası üzrə BMT-nin Komitəsinə təqdim edilmiş ikinci və üçüncü birləşdirilmiş dövrü hesabatının yuvenal ədliyyənin (yetkinlik yaşına çatmayanların qanunla mühakiməsi) vəziyyətinə həsr edilmiş hissəsinə dair” alternativ qeyri-hökumət təşkilatı hesabatı dərc edilmişdir [2]. Digər hesabatı misal olaraq Uşaq Hüquqları üzrə Azərbaycan Qeyri Hökumət Təşkilatları Alyansının 2007-ci ildə dərc etdiyi Azərbaycanda yuvenal ədliyyənin icrasına dair monitoring Hesabatını göstərmək olar [37]. Hər iki hesabat uşaq və yeniyetmələrlə bağlı məsələlərə digər - vətəndaş cəmiyyəti istiqamətindən baxmağa kömək edir.

Uşaqyönümlü qeyri-hökumət təşkilatlarının əsas fəaliyyəti uşaqların müdafiəsi, onların cəmiyyətə adaptasiyası, həmçinin təhsil hüquqlarının tam şəkildə həyata keçirilməsinə yönəlmişdir. Bununla yanaşı, qlobal miqyasda uşaq hüquqlarının qorunması və yuvenal ədliyyə sisteminin tətbiqinə dəstək olan bəzi beynəlxalq təşkilatlar mövcuddur. Onlardan uşaqların hüquqlarını müdafiə edən, fəvqəladə hallarda təcili yardım göstərən, həmçinin keyfiyyətli təhsil, səhiyyə və istismardan qorunma sahəsində proqramlar həyata keçirən “Save the Children”

təşkilatı üzv dövlətlərə bir sıra mühüm tövsiyələr təqdim edir. Təşkilat qeyd edir ki, milli və beynəlxalq sferada qəbul olunan strategiyalar uşaqların üzləşdiyi riskləri, onların ehtiyaclarını davamlı əks etdirməkdir. Həmçinin çoxtərəfli tədbirlərdə, bəyanatlarda uşaqların hüquqları, üzləşdiyi risklər daim ön plana çıxarılmalı, hərbi dərslərlər, təlimatlar uşaqlar üçün daha aşağı zərər həddini əks etdirmək üçün yenilənməlidir [42, s. 7]. Bundan əlavə, “Defence for Children” təşkilatı isə birbaşa BMT-nin Uşaq hüquqlarına dair Konvensiyasının həyata keçirilməsinə və yuvenal ədliyyə sisteminin təşkilinə dəstək olur. Təşkilatın qəbul etdiyi uşaqların mühafizəsi prinsiplərində əsasən zorakılıq uşaqlar üçün bir “epidemiya” hesab edilir və təşkilat fəaliyyətini bu zorakılıqlarının qarşısının alınmasına istiqamətləndirir. Eyni zamanda rəqəmsal mühitdə və onlayn tədbirlərdə uşaqların təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, eləcə də bütün əməkdaşların uşaqların mühafizəsi sahəsində müvafiq təlimlər keçməsinin vacib olduğu vurğulanır [13, s. 7].

Qlobal səviyyədə fəaliyyət göstərən beynəlxalq təşkilatlarla yanaşı, regional müstəvidə də uşaq hüquqlarının qorunması ilə bağlı fəaliyyət həyata keçirən təşkilatlar mövcuddur. Buna Organization of African Unity təşkilatı nümunə göstərmək olar. Bu təşkilat tərəfindən qəbul edilmiş “Uşaqların hüquqları və Rifahı Xartiyası”-nın 17-ci maddəsinə görə yuvenal ədliyyə sahəsində hər bir uşağın təqsirli bilinməsi lazımı qaydada müəyyən edilənədək təqsirsiz hesab edilməsi, ifadə verməyə və təqsirini boynuna almağa məcbur edilməməsi, müdafiəsinin hazırlanması və təqdim olunmasında hüquqi yardımla təmin edilməsi kimi fundamental hüquqlar təsbit olunmuşdur [1, s. 16]. Avropa sistemində də bu sahədə kifayət qədər qeyri-hökumət təşkilatları formalaşmışdır və hazırda bu sahə daha da inkişaf etmişdir [46, s. 97-99].

VIII. Nəticə və müəllifin təklifləri

1. Azərbaycan Respublikasında dar mənada yuvenal ədliyyənin tətbiq edilməsi zəruriyyətini bilmək üçün 14-17 yaşda olan uşaqlar tərəfindən və ya onların iştirakı ilə törədilmiş cinayətlərin statistikasına baxmaq lazımdır. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi öz rəsmi internet resursunda hər il cinayətkarlıqla bağlı müxtəlif statistik rəqəmləri açıqlayır [32]. Statistikadan görünür ki, ağır və xüsusilə ağır cinayətlərin sayı azalır, lakin qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma kateqoriyasında olan cinayətlər artır. Bu zaman hesab etmək olar ki, hüquq mühafizə orqanları bu tendensiyanın üzərində işləsə və onun qarşısını alan əməli tədbirlər həyata keçirtsə, daha yaxşı olardı. Bu tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün Daxili İşlər Nazirliyi ilə yanaşı Elm və Təhsil Nazirliyi də aktiv mövqe nümayiş etdirməlidir. Xüsusilə, yetkinlik yaşına çatmayan qızlar arasında cinayətkarlığın önünməsi və reabilitasiya proqramlarının qurulmasında BMT-nin Banqkok Qaydalarının tələbləri rəhbər tutulmalı, bu kateqoriyadan olan azyaşlıların gender spesifikasi və psixoloji ehtiyacları nəzərə alınmalıdır [58].

2. Daha bir təəssüfləndirici hal odur ki, məktəblilər arasında dəstə və qruplaşma yaradaraq cinayət törədilməsinə meyl edən şagirdlərə rast gəlinir. Belə dəstə və qruplaşma yaradılmasının ilkin əlamətləri hiss edilən kimi məktəb rəhbərliyi

aidiyyatı tədbirlərin görülməsini ləngitməməlidir. Xarici təcrübələr göstərir ki, yetkinlik yaşına çatmayanların ədliyyə sistemi ilk növbədə valideyn yanaşmasını tətbiq edib onların reabilitasiyasını həyata keçirməkdə BARJ (Balanced and Restorative Justice (balanslaşdırılmış və bərpaedici ədliyyə) - törədilmiş əmələ və vurulmuş zərərə görə məsuliyyəti, yetkinlik yaşına çatmayanın bacarıqlarının inkişafı və reabilitasiyasını və cəmiyyətin təhlükəsizliyinin təmin edilməsini birləşdirir) modelindən geniş istifadə olunmalıdır [61, s. 2].

3. Digər həyəcan doğuran məsələ isə yetkinlik yaşına çatmayanların müxtəlif növ silahlarla (o cümlədən odlu silahlarla) cinayət törətməsi hadisəsidir [62]. Bu tendensiyanın qarşısının alınması da diqqət mərkəzində olmalıdır. BMT Baş Məclisinin 1990-ci il dekabrın 14-də qəbul etdiyi Yetkinlik yaşına çatmayanlar tərəfindən törədilən cinayətlərin önlənməsi üzrə BMT-nin Rəhbər Prinsiplərinin (Ər-Riyad Prinsipləri) 55-ci bəndində deyilir ki, uşaqların və gənclərin bütün növ silahlara çıxışını məhdudlaşdırmaq və nəzarətdə saxlamaq üçün qanunvericilik aktı hazırlamaq və bu qanunvericilik aktına əməl edilməsini təmin etmək zəruridir. Buradan göründüyü kimi sözügedən Rəhbər Prinsip təkcə odlu silahlara deyil, ümumiyyətlə bütün növ silahlara uşaqların və gənclərin çıxışını məhdudlaşdırmağı və nəzarətdə saxlamağı əsas tədbirlərdən biri kimi irəli sürür.

4. Yetkinlik yaşına çatmayanların cinayətləri barədə işlər üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun 30 iyun 2008-ci il tarixli, 4 nömrəli Qərarın [39] 6-cı hissəsində deyilir ki, on səkkiz yaşına çatanaqədər cinayət törətmiş şəxs məhkəmədə işə baxılana qədər yetkinlik yaşına çatdıqda cinayət prosesində onun qanuni nümayəndəsinin iştirakına xitam verilir. Hesab edirik ki, belə olan halda nəzərə almaq lazımdır ki, yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin 18 yaşı tamam olan kimi o dərhal psixoloji müstəqillik əldə etmir. Daha yaxşı və humanist yanaşma o olardı ki, cinayət prosesində 18 yaşına çatanaqədər cinayət törətmiş şəxs məhkəmədə işə baxılana qədər yetkinlik yaşına çatdıqda onun qanuni nümayəndəsinin iştirakı bu məhkəmə prosesin sonuna qədər saxlanılmış olsun. Çünki, yetkinlik yaşına çatmayan şəxslə qanuni nümayəndə arasında əlaqənin birdən birə kəsilməsi həmin şəxsin özünü psixoloji olaraq müdafiəsiz və tək hiss etməsinə səbəb ola bilər.

5. Qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsinə paralel olaraq BMT Baş Məclisinin qəbul etdiyi Yetkinlik yaşına çatmayanlar tərəfindən törədilən cinayətlərin qarşısının alınması üzrə BMT-nin Rəhbər Prinsiplərinə (Ər-Riyad Prinsipləri) uyğun olaraq ailə institutunun möhkəmləndirilməsi, uşaqlar və yeniyetmələr arasında elmə, təhsilə və faydalı əməyə marağın artırılması, uşaq və yeniyetmələrlə məşğul olan yerli icmalara və qeyri-hökumət təşkilatlarına vəsaitlərin ayrılması, uşaq və yeniyetmələrin asudə vaxtlarının səmərəli təşkili, sosial siyasətin effektivliyinin artırılması ön planda olmalıdır.

REFERENCES (ƏDƏBİYYAT):

1. African Union (Organization of African Unity). African Charter on the Rights and Welfare of the Child. Addis Ababa, 1990, 32 pages.
2. Alternative NGO Report on the Section Concerning the Situation of Juvenile Justice (the Administration of Justice to Minors) in Azerbaijan, Submitted by the Republic of Azerbaijan to the UN Committee on the Rights of the Child as Part of Its Second and Third Combined Periodic Report (1998–2005). OSCE Office in Baku. Baku, 2005 (in Azerbaijani).
URL: https://archive.crin.org/en/docs/KITAB%20Juvenile%20Justice_%202005%20final%2010%20june.pdf (last access: 11.05.2026)
3. Āntošovská, Tereza. Children as culprits and criminals: children in mischief, delict, and crime in Roman Empire // Graeco-Latina Brunensia. 2019, vol. 24, iss. 2, p. 5-18.
URL: <https://digilib.phil.muni.cz/sites/default/files/pdf/141750.pdf> (last access: 11.05.2026)
4. Basic Principles for the Use of Restorative Justice Programmes in Criminal Matters, adopted by the UN Economic and Social Council in 2002.
5. Cavadino, M. and Dignan, J. (2006). The Penal System: An Introduction. 4th ed. London: SAGE Publications, 371 pages.
6. Chassin, Laurie. Juvenile Justice and Substance Use. Princeton: Princeton University, 2008, p. 165-183.
7. Cocozza, J. J., Skowrya, K. R., Shufelt, J. L. Addressing the Mental Health Needs of Youth in Contact With the Juvenile Justice System in Care Communities: An Overview and Summary of Key Issues. Juvenile Justice Resource Series, September 2010, 17 pages.
URL: https://www.air.org/sites/default/files/Addressing-Mental_Health-Needs-Youth-In-JJ-System-Overview-2011.pdf (last access: 11.05.2026)
8. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (European Convention on Human Rights), Rome, 4 November 1950.
9. Convention on the Rights of the Child, adopted by the General Assembly of the United Nations on November 20, 1989.
10. Criminal Code of the Republic of Azerbaijan, Article 84 (in Azerbaijani) – URL: <https://e-qanun.az/framework/46947>
11. Criminal Code of the Republic of Azerbaijan, Articles 84–92 (in Azerbaijani) – URL: <https://e-qanun.az/framework/4694> (last access: 11.05.2026)
12. Criminal Procedure Code of the Republic of Azerbaijan, Articles 428–435-2 (in Azerbaijani) – URL: <https://e-qanun.az/framework/46950> (last access: 11.05.2026)

13. Defence for Children International. DCI Movement: Child Safeguarding Policy and Principles. Geneva: International Secretariat. Online publication date: 4 December 2023, 52 pages.,
URL: <file:///C:/Users/Student/Downloads/DCI-IS-Child-Safeguarding-Policy-2025-1.pdf> (last access: 11.05.2026)
14. ECtHR, Blokhin v. Russia [GC], Application No. 47152/06, Judgment of 23 March 2016, § 205.
URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-171662%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-171662%22]}) (last access 11.05.2026)
15. ECtHR, Panovits v. Cyprus, Application No. 4268/04, Judgment of 11 December 2008, final on 11 March 2009.
URL: [https://hudoc.echr.coe.int/spa#{%22itemid%22:\[%22001122040%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/spa#{%22itemid%22:[%22001122040%22]}) (last access: 11.05.2026)
16. European Union Agency for Fundamental Rights (FRA), European Court of Human Rights (ECtHR) & Council of Europe. Handbook on European law relating to the rights of the child (2022 edition). Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2022, 307 p.,
URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Handbook_rights_child_eng (last access 11.05.2026)
17. European Union Agency for Fundamental Rights (FRA). Child-Friendly Justice: Perspectives and Experiences of Children Involved in Judicial Proceedings as Victims, Witnesses or Parties in Nine EU Member States. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017, 121 p.
URL: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2017-child-friendly-justice-children-s-perspective_en.pdf (last access: 11.05.2026)
18. Finder, G. N. "The Medicalization of Wilhelmine and Weimar Juvenile Justice Reconsidered." Crime and Criminal Justice in Modern Germany, edited by Richard F. Wetzell, Berghahn Books, 2018, p. 137-157.
URL: https://www.berghahnbooks.com/downloads/OpenAccess/WetzellCrime/9781785336577_OA.pdf (last access 11.05.2026)
19. Firsov, V. B. To the question of juvenile justice // Kriminalist. (Scientific journal of the Saint-Petersburg legal institute (branch) of the University of the Prosecutor's Office of the Russian Federation.) 2015. No. 2 (17). C. 48–51 (in Russian).
20. Gemignani, Robert J. "Juvenile Correctional Education: A Time for Change." Juvenile Justice Bulletin. Washington, DC: U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention, October 1994, 4 p.
21. Howard Snyder and Melissa Sickmund. "Juvenile Offenders and Victims: 2006 National Report." Washington: U.S. Department of

- Justice, Office of Justice Programs, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention, 2006, 242 pages.
22. Human rights in the administration of justice, in particular juvenile justice, adopted by the UN Human Rights Council on 24 September 2011.
23. Julia Sloth-Nielsen and Jacqui Gallinetti. "Just Say Sorry?" Ubuntu, Africanisation and the Child Justice System in the Child Justice Act 75 of 2008 (2011) 14(4) Potchefstroom Electronic Law Journal (PER), 351 pages.
24. Law of the Republic of Azerbaijan on the Prevention of Neglect and Juvenile Delinquency (in Azerbaijani).
URL: <https://e-qanun.az/framework/10670> (last access: 11.05.2026)
25. Law of the Republic of Azerbaijan "On the Rights of the Child," dated 3 March 2026, No. 371-VIIQ (in Azerbaijani).
URL: <https://e-qanun.az/framework/61671> (last access: 11.05.2026)
26. Mammadli, G. Problems and solutions of socialization of children with difficult upbringing. Baku: 2018, 123 pages. (in Azerbaijani).
27. Mariam Orkodashvili. Quality education through Child-Friendly Schools: resource allocation for the protection of children's rights (Munich Personal RePEc Archive, Munich 2010) MPRA Paper No. 23520, 7 pages.
URL <https://mpa.ub.uni-muenchen.de/23520/> (last access: 11.05.2026)
28. Ministry of Justice of the Republic of Azerbaijan. "Development of Juvenile Justice Is in the Spotlight," official website of the Ministry of Justice (in Azerbaijani).
29. Nart v. Turkey, no. 20817/04, Judgment of 6 May 2008
URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-86189%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-86189%22]}) (last access: 11.05.2026)
30. National Council of Juvenile and Family Court Judges. (2005). Juvenile Delinquency Guidelines: Improving Court Practice in Juvenile Delinquency Cases. Report No. NCJ 210606. Reno, NV: Author, 284 pages.,
URL: <https://www.ncjfcj.org/wpcontent/uploads/2005/03/Juvenile-Delinquency-Guidelines.pdf> (last access 11.05.2026)
31. Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention. (2018). Reentry Starts Here: A Guide for Youth in Long-Term Juvenile Corrections and Treatment Programs. U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs, Washington, DC, 2018, 24 pages.,
URL: <https://ojjdp.ojp.gov/sites/ojjdp/files/pubs/251193.pdf> (last accessed: 11.05.2026)
32. Official Website of the State Statistics Committee of the Republic of Azerbaijan.
URL: <https://www.stat.gov.az/?lang=en> (last access: 11.05.2026)

33. Order No. 2306 of the President of the Republic of Azerbaijan, dated 27 November 2020, on the Approval of the “Action Plan for 2020–2025 for the Implementation of the Strategy for Children” (in Azerbaijani). URL: <https://e-qanun.az/framework/46359> (last access: 11.05.2026)
34. Order No. 3043 of the President of the Republic of Azerbaijan, dated 15 September 2008, on the Approval of the “State Programme on Poverty Reduction and Sustainable Development in the Republic of Azerbaijan for 2008–2015” (in Azerbaijani).
35. Recommendation No. 11 of the Committee of Ministers of the Council of Europe to member states of 2008 on European Rules for Juvenile Offenders Subject to Sanctions or Measures. URL: [https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:\[%2209000016805d2716%22\],%22sort%22:\[%22CoEValidationDate%20Descending%22\]}](https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:[%2209000016805d2716%22],%22sort%22:[%22CoEValidationDate%20Descending%22]}) (last access 11.05.2026).
36. Recommendation No. 20 of the Committee of Ministers of the Council of Europe on the social response to juvenile delinquency, 1987. URL: [https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:\[%2209000016804e313d%22\],%22sort%22:\[%22CoEValidationDate%20Descending%22\]}](https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:[%2209000016804e313d%22],%22sort%22:[%22CoEValidationDate%20Descending%22]}) (last access: 11.05.2026)
37. Report on Monitoring the Implementation of Juvenile Justice in Azerbaijan. Azerbaijan NGO Alliance for Children’s Rights, Baku, 2007 (in Azerbaijani). URL: <https://cdn.osce.org/sites/default/files/f/documents/4/8/28434.pdf> (last access: 11.05.2026)
38. Resolution No. 1796 of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe of 2011 on Young offenders: Social measures, education and rehabilitation. URL: <https://www.refworld.org/reference/themreport/coespace/2011/77695> (last access: 11.05.2026)
39. Resolution No. 4 of the Plenum of the Supreme Court of the Republic of Azerbaijan, dated 30 June 2008, “On Judicial Practice in Cases Concerning Juvenile Crimes.” (in Azerbaijani). URL: <https://supremecourt.gov.az/az/media/xeberler/yetkinlik-yasina-catmayanlarin-cinayetleri-barede-isler-uzre-mehkeme-tecrubesi-haqqinda-166> (last access: 11.05.2026)
40. Rules for the Protection of Juveniles Deprived of Their Liberty, adopted by the UN General Assembly on 14 December 1990. URL: https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/United_Nations_Rules_for_the_Protection_of_Juveniles_Deprived_of_their_Liberty.pdf (last access: 11.05.2026)
41. Sanford J. Fox. "Juvenile Justice Reform: An Historical Perspective" (1970) 22(6) Stanford Law Review, p. 1187–1239.

- URL: <https://jthomasniu.org/class/589/Readings/juvjust-hist2.pdf> (last access: 11.05.2026)
42. Save the Children. Protecting Children in Conflict Through a Child-Sensitive Application of International Humanitarian Law. 8 p.,
URL: <file:///C:/Users/Student/Downloads/Policy-paper-child-threshold.pdf> (last access: 11.05.2026)
43. Sevgi Çoban. "Children in the Juvenile Justice System and Educational Institutions in Turkey", Hacettepe University Journal of Turkish Studies, 2015, p. 99-117 (in Turkish).
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/589813> (last access: 11.05.2026)
44. Swedish Parents Who Overfed Their Daughter Were Deprived of Their Parental Rights (in Russian) –
URL: <https://medportal.ru/mednovosti/shvedov-perekormivshih-svoyu-doch-lishili-roditelskih-prav/> (last access: 11.05.2026)
45. State Committee for Family, Women and Children Affairs of the Republic of Azerbaijan, Prosecutor's Office, Police and Other Law Enforcement Bodies. Methodological Guidelines on Dealing with Juveniles for Employees of Law Enforcement and Other Relevant Bodies. Baku, 2024 (in Azerbaijani).
46. Stalford, Helen. Children and the European Union: Rights, Welfare and Accountability. Oxford: Hart Publishing, 2012, 278 pages.
47. Statute of the State Committee for Family, Women and Children Affairs of the Republic of Azerbaijan (in Azerbaijani).
48. Susan Blackburn. "Juvenile Justice in Pennsylvania: Mission-Driven; Performance-Based; Outcome-Focused," 70 Juvenile & Family Court Journal 73 (2019), p. 73-88.
49. T. v. the United Kingdom [GC], Application No. 24724/94, and V. v. the United Kingdom [GC], Application No. 24888/94, Judgments of 16 December 1999,
URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ENG?i=002-6103> (last access: 11.05.2026)
50. Timoshina, E.M. Legal analysis of the expediency of the implementation of juvenile justice in Russia // Scientific discussion: problem analysis and state-administrative design. – 2012. – Вып. 1. – p. 87–99 (in Russian).
51. Trépanier, J. (1999). Juvenile Courts after 100 Years: Past and Present Orientations. European Journal on Criminal Policy and Research, 7(3), p. 303-327,
URL: <https://repository.wodc.nl/server/api/core/bitstreams/68ac4702-1bf2-4552-a15f-139409eb0b80/content> (last access: 11.05.2026)
52. Ulughtekin, S. (2004). Children's Courts and Social Inspection Reports. Ankara; Turkish Bar Association, 2004, 192 p. (in Turkish).

53. UN Committee on the Rights of the Child (CRC), General Comment No. 10 (2007): Children's Rights in Juvenile Justice, 25 April 2007, CRC/C/GC/10.
URL: <https://www.refworld.org/legal/general/crc/2007/43085> (last access: 11.05.2026)
54. UN Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 24 on Children's Rights in the Child Justice System.
URL: <https://www.ohchr.org/en/documents/general-comments-and-recommendations/general-comment-no-24-2019-childrens-rights-child> (last access: 11.05.2026).
55. UN Declaration on the Rights of the Child of 20 November 1959.
URL: <https://archive.crin.org/en/library/legal-database/un-declaration-rights-child-1959.html> (last access: 11.05.2026)
56. UN Convention of the Rights of the Child of 20 November 1989.
URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child> (last access 11.05.2026)
57. United Nations Economic and Social Council Resolution No. 20 of 2005: Guiding Principles on the Participation of Child Victims and Witnesses of Crime in Justice.
URL: https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/Guidelines_E.pdf (last access: 11.05.2026)
58. United Nations Rules for the Treatment of Women Prisoners and Non-Custodial Measures for Women Offenders (the Bangkok Rules). United Nations General Assembly Resolution No. 65/229, dated 21 December 2010. UNODC, 2010.
URL: https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Bangkok_Rules_ENG_22032015.pdf (last access: 11.05.2026)
59. United Nations Standard Minimum Rules for Non-custodial Measures (Tokyo Rules), adopted in 1990.
URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/ProfessionalInterest/tokyorules.pdf> (last access: 11.05.2026)
60. United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice (Beijing Rules), adopted by the UN General Assembly on 29 November 1985.
URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/united-nations-standard-minimum-rules-administration-juvenile> (last access: 11.05.2026)
61. VanderWaal, C. J., McBride, D. C., Terry-McElrath, Y. M., & VanBuren, H. Breaking the Juvenile Drug-Crime Cycle: A Guide for Practitioners and Policymakers. Washington, D.C.: U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs, May 2001, 21 pages. (NCJ 186156).

62. “Student Shot Teacher at ‘Idrak’ Lyceum – Statement from the Principal” (6 February 2026) (in Azerbaijani).
URL: <https://qafqazinfo.az/news/detail/idrak-liseyinde-sagird-muellimi-gulleledi-direktordan-aciqlama-yenilenib-497937> (last access: 11.05.2026)

DEVELOPMENT OF THE JUVENILE JUSTICE SYSTEM IN AZERBAIJAN: CURRENT STATE AND PROSPECTS

VUSALA MURADKANLI*

Abstract

The article analyzes the concept of juvenile justice, its theoretical foundations, and its international legal sources. The essence of juvenile justice in its narrow and broad senses is explained, and the advantages of the modern restorative model, which emphasizes social rehabilitation measures, the comprehensive activities of various institutions, and the protection of children's rights, are substantiated. At the same time, fundamental international instruments such as the Convention on the Rights of the Child and the Declaration of the Rights of the Child are examined, along with other important international acts that complement this framework, including the United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice (the Beijing Rules), adopted by the UN General Assembly on November 29, 1985; the United Nations Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency (the Riyadh Guidelines), adopted by the UN General Assembly on December 14, 1990; the United Nations Standard Minimum Rules for Non-custodial Measures (the Tokyo Rules), adopted by the United Nations in 1990; and the Guidelines on Justice in Matters involving Child Victims and Witnesses of Crime, adopted by the United Nations Economic and Social Council in 2005 through Resolution No. 20. In addition to these instruments, General Comments Nos. 10 and 24 of the Committee on the Rights of the Child provide guidance on resolving cases without resorting to judicial proceedings and on the proper application of fundamental legal principles. The article examines state policy and the current state of national legislation in the field of juvenile justice in the Republic of Azerbaijan. It analyzes the formation of uniform judicial practice in criminal cases involving juveniles and the legal significance of the case law of the European Court of Human Rights on the basis of the Criminal Code of the Republic of Azerbaijan, the Criminal Procedure Code of the Republic of Azerbaijan, relevant decrees and orders of the President of the Republic of

* PhD in Law/ Member of the Bar Association of the Republic of Azerbaijan/ email: muradxanlivusala@gmail.com

Azerbaijan, and Resolution No. 4 of the Plenum of the Supreme Court dated June 30, 2008. The article also highlights the activities of non-governmental organizations (NGOs) in this field and the importance of alternative reports published by NGOs for the protection of the rights of juveniles. Referring to the close cooperation of the Ministry of Justice with relevant national and international institutions, it is emphasized that juvenile justice is not limited to a punitive approach and requires a comprehensive legal framework. Concepts such as the UN Guidelines and the theory of "Ubuntu" emphasize the importance of addressing the root causes of juvenile delinquency within the family, education, and social policy without isolating children from their social environment. Within this framework, the advantages and disadvantages of juvenile justice are comparatively examined, while existing problems and risk factors are analyzed based on the experience of different states. Finally, based on statistical data, the author provides an analysis and puts forward scientific and practical recommendations aimed at strengthening legislation, social policy, the education system, and the institution of the family in order to ensure more effective protection of the rights of juveniles and prevent juvenile delinquency in Azerbaijan.

Keywords: juvenile justice, juveniles, children's rights, "Ubuntu" theory, national legislation, international standards, preventive measures, UN Guidelines, General Comments of the Committee on the Rights of the Child, activities of NGOs.

РАЗВИТИЕ СИСТЕМЫ ЮВЕНАЛЬНОЙ ЮСТИЦИИ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ

ВУСАЛА МУРАДХАНЛЫ*

Резюме

В статье проанализированы понятие ювенальной юстиции, её теоретические основы и международно-правовые источники. Раскрыта сущность ювенальной юстиции в узком и широком смыслах, обоснованы преимущества восстановительной модели, ориентированной на социальную реабилитацию и защиту прав ребёнка. Рассмотрены основные международные акты в данной сфере, включая Конвенцию о правах ребёнка, Пекинские, Эр-Риядские и Токийские правила, а также соответствующие руководящие принципы и комментарии Комитета ООН по правам ребёнка. Исследованы государственная политика и национальное законодательство

* Доктор философии в области права/ Член Коллегии адвокатов Азербайджанской Республики/ email: muradxanlivusala@gmail.com

Азербайджанской Республики в сфере ювенальной юстиции. На основе уголовного законодательства, актов Президента и постановления № 4 Пленума Верховного суда от 30 июня 2008 года рассмотрены вопросы судебной практики по делам несовершеннолетних и значение практики Европейского суда по правам человека. Отмечены роль неправительственных организаций и их альтернативных докладов в защите прав детей. Обоснована необходимость комплексного правового регулирования ювенальной юстиции и отказа от исключительно карательного подхода. С учётом руководящих принципов ООН, теории «Ubuntu», опыта различных государств и статистических данных предложены рекомендации по совершенствованию законодательства, социальной политики, образования и института семьи в целях защиты прав несовершеннолетних и профилактики преступности в Азербайджане.

Ключевые слова: ювенальная юстиция, несовершеннолетние, права ребёнка, теория «Ubuntu», национальное законодательство, международные стандарты, профилактические меры, Руководящие принципы ООН, Общие комментарии Комитета ООН по правам ребёнка, деятельность НПО.

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 04.11.2025

Çapa qəbul: 05.06.2026